

2. Демедюк Я.Ю. Фінансова криза в Україні: наслідки і шляхи подолання / Я.Ю. Демедюк // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів, 5–6 бер. 2009 р. / МОНУ, МФУ, БДФА, Молдовська екон. академія, Лозька політехніка. – Чернівці, 2009. – С. 54–57.

3. Орлова О.В. Основні причини виникнення світової фінансової кризи: її вплив на економіку України та шляхи її подолання / О.В. Орлова, Л.Д. Будей // Науковий вісник БДФА / Мінфін України, БДФА: Техно-друк, 2009. – Вип. 1. – С. 104–113.

4. Світова фінансова криза у часовому вимірі // Economist. – 8.03.2009.

5. Вплив світової кризи ліквідності на Україну та шлях до економічного відновлення // Аналітична доповідь міжнародного фонду Блейзера. – США. Вашингтон. – 15.10.2009.

6. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи. – К.: НІСД, 2009. – 52 с.

7. Криза частково ампутувала потенціал зростання ЄС // www.unian.net/ukr/news

8. Світова криза: китайська економіка уповільнює зростання, найбільше постраждало виробництво іграшок // NEWSru.ua // Економіка, 20.10.2008.

9. Кон'юнктура товарних ринків держави Ізраїль станом на 20.08.2009 // www.ukrexport.gov.ua

10. www.k2kapital.com/news

11. www.bizzzone.info/worldnews

УДК 338.24(477)

Н. М. ТЮРІНА, Т. В. НАЗАРЧУК, Н. С. КАРВАЦКА

Хмельницький національний університет

ОЦІНКА СТАНУ, ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІКОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

У статті розглянута зовнішня (міжнародні рейтинги конкурентоспроможності економіки) та внутрішня (на основі макропоказників) оцінка стану економіки України. Проаналізовано точки зору ведучих науковців в галузі економіки про стан та перспективи розвитку економіки. Визначені проблеми та пріоритети в управлінні економікою в умовах кризи.

In the article the external (international rankings of economic competitiveness) and internal (based on macro-indicators) assessment of Ukraine's economy. Analyzed in terms of leading scholars in economic status and prospects of the economy. The problems and priorities in managing the economy in crisis.

Ключові слова: економіка, світова фінансова криза, конкурентоспроможність, рейтингова оцінка, ВВП, макроекономічні показники, антикризові заходи.

Вступ. Економіка України – це надзвичайно складний та багатовекторний механізм, ефективність діяльності якого залежить від дії множини факторів різного спрямування. На економіку України, на відміну від економік більшості країн світової спільноти, вагомо вплинуло політичне протистояння політичних та бізнес еліт, що відбувалось в період загострення дії основного фактора – світової фінансово-економічної кризи, яка розпочалась у 2007 році. Крім того, економіка України не готова була протистояти проявам світової кризи технологічно, технічно та економічно. Це все призвело до багатовимірності кризи в Україні та спричинило падіння вітчизняної економіки до такого рівня, який суттєво перевищив рівень зниження економічних показників більшості країн світу. Для обґрунтування шляхів виходу з кризи, в якій опинилась економіка України, надзвичайно важливо визначити реальний стан економіки, зрозуміти, оцінити причини та фактори впливу на неї, врахувати світові тенденції та сформулювати власні пріоритети управління в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу. Стан та ступінь розвитку економіки будь-якої країни, в тому рахунку і економіки України, перш за все визначається рівнем конкурентоспроможності, який пов'язаний зі станом інноваційно-технологічної діяльності. Сьогоднішній стан економіки України характеризується наявністю системних диспропорцій. Низька інвестиційна активність та неефективна промислова політика не сприяли конструктивній реструктуризації економіки та технологічній модернізації виробництва, що в свою чергу негативно вплинуло на формування механізмів забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Розглянемо як оцінюють рівень конкурентоспроможності економіки України різні міжнародні агенції. Цій проблемі було присвячене дослідження Федулової Л.І. [1], де наведено такі міжнародні рейтингові оцінки:

- ВВП країн у рейтингу глобалізації (2005 р., всього 72 країни, Україна – ранг 52, США – ранг 1);
- Міжнародний індекс прав власності, IPRI (всього 70 країн, Україна – 58 місце, індекс – 3,4; Норвегія – 1 місце, індекс – 8,3);
- Індекс конкурентоспроможності індустрії ІТ (2008 р., всього 66 країн, Україна – ранг 57, індекс 24,3; США – 1 ранг, індекс – 74,6);
- Індекс глобальної конкурентоспроможності, GCI (2007–2008 рр., всього – 131 країна, Україна – 73 місце, оцінка – 3,98; США – 1 місце, оцінка – 5,67).

Для визначення рейтингової оцінки використовувались різні параметри такі як: економічна інтеграція, рівень технології, правове та політичне середовище, макроекономічна стабільність, ефективність ринку праці, здоров'я та освіта, розвиненість фінансового ринку, інноваційний потенціал та інші.

Ведучий в Європі інститут менеджменту (Institute of Management Development, IMD), що знаходиться в Лозані (Швейцарія), опублікував результати глобального дослідження конкурентоспроможності країн світу за 2009 рік. Під конкурентоспроможністю країни IMD розуміє спроможність нації створювати і підтримувати середовище, в якому виникає конкурентоспроможний бізнес. Кожна країна оцінюється на основі аналізу 331 критерію по чотирьох основних напрямках: стан економіки, ефективність уряду, стан ділового середовища та стан інфраструктури. Україна займає 56 з 57 місць.

Щорічний рейтинг конкурентоспроможності проводить також Всесвітній економічний форум (WORLD ECONOMIC FORUM) спільно з ведучими дослідними інститутами і компаніями країн, що оцінюються. В 2009 році були опитані більше 11000 лідерів бізнесу в 134 державах [5]. Оцінка проводиться за двома індексами: індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI) та індекс конкурентоспроможності бізнесу (BCI). Україна за минулий рік втратила десять позицій рейтингу і опустилась на 82 місце (оцінювалось 133 країни).

Результати наведених рейтингових оцінок свідчать про збільшення технологічного розриву між Україною і розвинутими країнами та закріплення за нею ролі виробника низькотехнологічної продукції. Це спонукає до розробки пріоритетів нових стратегічних орієнтирів, які б забезпечили ефективний розвиток високо-технологічного сектору через трансферт технологій та стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності.

Однак реалізація поставлених цілей можлива за умови створення сприятливого для бізнесу внутрішнього клімату в державі. Тому заслуговує уваги оцінка країн за Індексом економічної свободи (діє з 1995 р.), яка проводиться дослідним центром Heritage Foundation по більшості країн світу. Індекс економічної свободи базується на 10 індексах (свобода: бізнесу, торгівлі, грошова, інвестицій, фінансова, податкова, від уряду, від корупції, трудових відносин) та оцінюється по шкалі від 0 до 100 з градацією: 80–100 – вільні країни; 70–79,9 – в основному вільні; 60–69,9 – помірно вільні; 50–59,9 – в основному не вільні; 0–49,9 – деспотичні. Україна в цьому рейтингу у 2010 році оцінена показником 46,4, що свідчить про негативну характеристику внутрішнього середовища ведення бізнесу в нашій країні [9].

Також важливий показник, який оцінює стан економіки країни – величина ВВП на душу населення. За рейтингом 2008 року, який був проведений МВФ та Всесвітнім банком Україна відповідно займала 90 місце (7634 дол.) та 81 місце (6916 дол.), хоча за номіналом ВВП Україна займає 32 місце в світі. Для порівняння – за оцінкою МВФ: США – 47025 дол., Росія – 16161 дол. на душу населення.

Від зовнішньої оцінки економіки України перейдемо до внутрішньої і для цього використаємо дані Держкомстату України [10]. На рис. 1 зображена динаміка зміни показників ВВП (період з 1991 по 2010 роки), та обсягів промислового виробництва (період з 2000 по 2009 рр.), у відсотках до попереднього року.

Наведені дані свідчать про нестабільність розвитку економіки України за останні 18 років, найбільше зниження ВВП спостерігається у 1994 році (економічна криза після розпаду СРСР) та 2009 році (світова фінансова криза), найкращі результати були досягнуті у 2004 році.

В таблиці 1 відображені макроекономічні показники економіки України за 2007–2009 рр. (відсоток до попереднього року) [10], фактично це дані за період від початку світової кризи до поточного року.

Дані, наведені у таблиці 1, наочно відображають негативний вплив світової фінансової кризи на економіку України, який спричинив різке зниження значень всіх макропоказників, за виключенням обсягів валової продукції сільського господарства. Національна валюта в 2008 році знецінилась більше, ніж на 50 % відносно долара США, реальний ВВП за три останні роки знизився на 14,1 % [7].

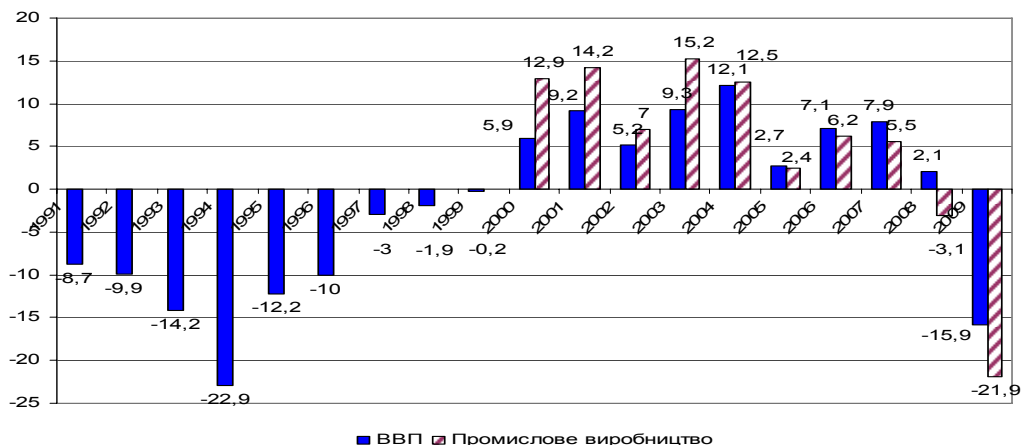

Рис. 1. Динаміка зміни ВВП та промислового виробництва у відсотках до попереднього року (за даними Держкомстату України [10])

Основною причиною вразливості економіки України до впливу світової фінансової кризи стало те, що вона є надто відкритою (частка експорту становить 50 % ВВП) і водночас не достатньо диверсифікованою, тому експортно-орієнтована модель економічного зростання з переважанням низькотехнологічного експорту виявилась вразливою до дії світової кризи та до зміни кон'юнктури на світових ринках. Негативний ефект скорочення експорту аналогічно вплинув на загальну економічну динаміку. Крім того, до причин, що призвели до спаду промислового виробництва можна віднести і такі: зниження внутрішнього попиту на продукцію вітчизняної промисловості через сповільнення приросту доходів та неможливість залучення кредитних ресурсів; погіршення умов торгівлі на міжнародних ринках сировинних товарів; падіння платоспроможності підприємств, зростання витрат на основі складові собівартості [2]. Неприятливі умови для довгострокового інвестування призвели до зниження інвестицій в основний капітал.

Також, як відмічає президент Центру антикризових досліджень Я. Жаліло [2], світова фінансова криза в Україні співпала з фазою посилення внутрішньої політичної кризи та викликала різке загострення структурних диспропорцій національної економіки, вивела на поверхню недієздатність моделі економічного зростання.

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники економіки України (2007–2009 рр.)

Показник	Приріст (зниження) показників у % до попереднього року						Приріст (зменшення) показників під час кризи (2007–2009 рр.), %	
	2007/2006		2008/2007		2009/2008			
Внутрішній валовий продукт	↑	+7,9	↑	+2,1	↓	–15,9	↓	–14,1
Обсяг промислового виробництва	↑	+10,2	↓	–3,1	↓	–21,9	↓	–24,3
Валова продукція с/господарства	↓	–5,6	↑	+17,5	↑	+0,1	↑	+17,6
Інвестиції в основний капітал	↑	+29,8	↓	–2,6	↓	–41,5	↓	–42,9
Експорт товарів та послуг	↑	+27,2	↑	+34,9	↓	–40,7	↓	–20,1
Імпорт товарів та послуг	↑	+34,5	↑	+40,3	↓	–46,9	↓	–25,5
Оборот роздрібно́ї торгівлі	↑	+28,8	↑	+18,6	↓	–16,6	↓	–1,1
Реальний наявний дохід населення	↑	+12,5	↑	+11,4	↓	–9,9	↑	+0,4
Реальна заробітна плата	↑	+12,5	↑	+6,3	↓	–9,2	↓	–3,5
Індекс цін виробників промислової продукції	↑	+23,3	↑	+23,0	↑	+14,3	↑	+40,6
Індекс споживчих цін	↑	+16,6	↑	+22,3	↑	+12,5	↑	+37,6

Ми розглянули зовнішню та внутрішню оцінки стану економіки України, яка базується в основному на аналізі кількісних характеристик економічних показників. Однак, не менш важливою є оцінка, яка є багатокритеріальною і базується на багатовекторних наукових дослідженнях. Дослідженням стану економіки України, визначенням причин та факторів впливу, а також означенням проблем та шляхів їх вирішення займаються ведучі українські науково-дослідні інституції, науковці, практики, політологи, міжнародні організації та інші. Познайомимось з науковими поглядами різних експертів по окресленій проблемі (табл. 2).

Наведені в таблиці погляди авторів мають як схожий так і відмінний характер, але спільним є те, що всі вони намагаються пояснити екзогенні та ендогенні причини, що призвели до кризи економіки України, а також виразити свою думку стосовно можливих шляхів виходу з неї та сформулювати перспективи розвитку економіки.

Крім економічних наслідків, які спричинила світова фінансова криза, всі автори одностайні в думці, що не менш важливими є соціально-економічні та демографічні наслідки для України. Перш за все це стосується: проявів кризи на ринку праці, зростання безробіття; погіршення рівня життя, поглиблення бідності; надмірне розшарування населення за рівнем доходу, руйнування середнього класу; ефективності програм соціальної допомоги. Можна виділити основні фактори, які негативно вплинули на ринок праці України:

- падіння обсягів промислового виробництва, скорочення попиту на український експорт;
- відсутність структурних та інституційних реформ;
- проблеми в банківській сфері, скорочення кредитування;

- зниження інвестиційного та споживчого попиту;
- падіння темпів в будівельній галузі та сфері торгівлі;
- скорочення доходів бюджету та значні соціальні видатки з бюджету;
- викривлення в структурі доходів населення та інші.

Таблиця 2

Точки зору експертів про стан економіки, кризи в Україні та перспективи її розвитку

Автор	Позиція експерта
В. Лановий, д.е.н., экс-міністр економіки [3]	Вся економіка технологічно не конкурентоспроможна. Втрачено 8 років для проведення модернізації. Економіка розвивалась завдяки низьким цінам на енергоносії та інфраструктуру. Сфера будівництва та нерухомості зупинилась після ревальвації курсу. Валютну позицію не можна приносити в жертву інфляції. Підвищення ціни на газ може призвести до зупинки 30 % промислових підприємств, що будуть потребувати модернізації. Зростання ВВП не буде більше 4 %, бюджет не буде відрізнятися високими доходами та малим дефіцитом
О. Охріменко, радник голови правління Укргазбанку [3]	Криза – це добре. Без кризи не буде зростання. Спровокована валютна паніка. На курс долара вплинули проблеми з Інвестбанком. Рівень інфляції вплинув на величину кредитних ставок. Дорогі кредити – дорогі гроші, які повинні відсікти неефективних виробників. Іпотечний бум мав пережити кризу по причині великої диспропорції між зростанням кількості та якістю житла, з будівельного ринку пішли спекулянти і залишаються справжні покупці. Ідеальний варіант – ціни на нерухомість мають бути збалансовані з доходами населення. Темпи зростання ВВП – приблизно на 5 %, рівень інфляції в діапазоні 15–20 %. Збільшаться прихід коштів за експорт. Зменшаться витрати на імпорт. Зменшаться реальні доходи населення на 7–10 %, зросте безробіття, пройде удосконалення ринку праці, зростуть споживчі кредити
О. Устенко, заст. директора міжнародного фонду “Блейзер” [3]	Групи причин за якими економіка України є вразливою до світової фінансової кризи: 1. Незадовільний стан рахунку поточних операцій, який найкраще, з точки зору економічної теорії, покривати іноземними інвестиціями. Приток іноземних інвестицій – 10 млрд дол., дефіцит – 20 млрд дол., відсоток покриття – 50 %, відповідний тиск на послаблення гривні. 2. Борги. Україна позичає гроші, імпорт створює певну конкуренцію національному виробникові, розширює дефіцит рахунку поточних операцій. Загальний закордонний борг близько 100 млрд дол. 3. Недостатня розвиненість банківського сектору. Банки втратили пильність роздаючи кредити всім. Темпи зростання ВВП наступного року – 4–5 %. Відбуватиметься реструктуризація економічного сектору. Рівень інфляції – в межах 15 %
В. Трілленберг, декан українсько- німецького екон. ф-ту Тернопільського нац. екон. ун-ту [4]	Критичні кризові трансформації сучасної світової фінансово-економічної кризи склались під впливом безпрецедентного відриву світових фінансових ринків від реальної економіки. Тенденції на світових фінансових ринках: постійне скорочення обслуговування фінансовими послугами реально сектору, збільшення торгівлі спекулятивними фінансовими продуктами, накопичення прибутків у фінансовій посередницькій ланці. Вихід з кризи; посилення ролі реального сектору економіки; повернення довіри до банків; посилення державного контролю; встановлення нових правил у фінансовій системі
В. Корнєєв, заст. зав. від. ДП “Інститут економіки та прогнозування” НАНУ [4]	В найближчій перспективі: активізація угод злиття і поглинання українських активів, реструктуризація бізнесу, інвестиції в конкретні активи, а не в комбіновані портфелі. Ризики для України – висока інфляція, зростання цін на енергетичні ресурси, тінізація фінансових потоків. Ключові напрями виходу з кризи: посилення моніторингу над фінансовими ринками, модифікація міжнародного фінансового права; відновлення довіри вкладників (до банків) та інвесторів (до фондового розвитку); посилення регулятивного ресурсу держави та центробанків
В. Найдюнов, гол. наук. співроб. наук.-дослід. екон. ін-ту Мінекономіки України [4]	Фіктивний капітал панує над реальною економікою. Ключові чинники, які створюють передумови для поглиблення кризи в Україні: розвал сільського господарства; руйнація українсько-російських відносин; вступ до СОТ на умовах втрати національних економічних інтересів; критичний вивіз капіталу з України банками-нерезидентами; високі темпи інфляції, які пов'язані з скороченням товарної пропозиції. Антикризові пріоритети: модернізація національно господарства, посилення інноваційного потенціалу; обмеження спекулятивного “навісу” капіталу; захист внутрішнього ринку; оновлення енергетичної інфраструктури; зміцнення організаційно-правових основ функціонування національно аграрного сектору
Я. Жаліло, заст. дир. ін-ту стратегічних досліджень [4]	Цілеспрямовані дії на подолання негативних наслідків кризи: рефінансування комерційних банків під конкретні цільові пріоритети розвитку; посилення жорсткості регулятивної політики на валютному ринку; перехід від фіскального стискування реального сектору економіки до оптимізації структури бюджетних видатків; створення умов для поживлення економічної активності у грошово-кредитній та фіскальних сферах
М. Шаповалова, заст. дир. наук.-дослід. екон. ін-ту Міністерства економіки України [4]	В умовах коли світ відійшов від формули Г–Т–Г до Г–Г змінюються підходи до реформування економіки, зокрема: переосмислюється роль та важливість державних регуляторів; перехід від макроекономічної однобічності розвитку реального сектору до мікроекономічного рівня
І. Макаренко, зав. від. ін-ту проблем національної безпеки при РНБО [4]	Грошові ринки в умовах інфляції створюють можливості для інноваційного прориву економіки, паралельно вирішуючи і проблеми соціальної політики держави. Державна бюджетно-податкова політика повинна забезпечити підтримку фінансової системи та реального сектору економіки, що має розвиватись переважно інноваційним шляхом

Антикризові заходи, які проводились на ринку праці країни, можна умовно поділити на обґрунтовані (наприклад, збільшення розміру внеску на страхування на випадок безробіття) та сумнівні (сплата внесків на страхування на випадок безробіття працюючими пенсіонерами). Необхідно відмітити, що в Україні діє механізм повільної адаптації ринку праці до кризових умов. Сучасні реалії вимагають формування національної стратегії реформування ринку праці, що передбачала б перелив трудових ресурсів з неефективних в ефективні сфери виробництва [4]. Також багато експертів висловлюють думку, що криза в світі та в Україні зокрема має не тільки фінансово-економічні, соціальні, але і моральні та світоглядні наслідки. Використовуючи інформацію, яка наведена в таблиці, визначимо основні проблеми, що стоять перед Україною та спробуємо сформулювати пріоритети в антикризовому управлінні, що будуть спонукати до виходу з кризи та розвитку економіки.

До основних проблем, що потребують першочергового вирішення, можна віднести наступні:

- зовнішній борг країни (більше 100 млрд дол., 32,9 % від ВВП) [7];
- борг по поверненню ПДВ (більше 30 млрд грн);
- дефіцит пенсійного фонду (більше 22 млрд грн);
- дефіцит держбюджету (2010 рік – 6 % від ВВП) [8];
- відносини з МВФ та іншими міжнародними кредиторами;
- зовнішня енергетична залежність, високе енергоспоживання, борги НАК “Нафтогаз України”;
- проблеми банківського сектору (в 10 банках введена тимчасова адміністрація, непогашені обов’язки – 40,6 млрд дол.) [7];
- корупція у всіх сферах та ешелонах влади;
- високий рівень тіньової економіки;
- відсутність кредитування житлового будівництва та кредитної підтримки малого та середнього бізнесу;
- проблеми в промисловому та аграрному секторах;
- проблеми ринку праці і системи соцахисту (відсутність системного підходу до формування державних соцгарантій; несправедливо занижена ціна праці; стримування безробіття, пенсійна реформа тощо);

Для вирішення цих проблем необхідно визначити основні пріоритети в управлінні економікою в умовах кризи. Аналізуючи дослідження [2], де сформовано основні заходи антикризової політики країн світу і України та пропозиції авторів, що наведені в таблиці, на нашу думку, до пріоритетних слід віднести наступні групи антикризових заходів щодо:

- стабілізації фінансової системи (забезпечення достатності пропозиції грошових ресурсів та жорсткий контроль за структурою їх використання; стабілізація в бюджетній сфері);
- валютно-курсової стабілізації (застосування жорсткої монетарної політики НБУ);
- стимулювання економічної активності та запобігання економічного спаду (вплив на реальний сектор економіки; захист та стимулювання національного виробника; підтримка внутрішнього попиту; стимулювання інвестиційної діяльності; активізація експортної діяльності);
- відновлення керованості національної економіки (посилення державної політики із забезпечення ринкових механізмів);
- соціальної політики (соціальний захист населення; стримування безробіття; збереження трудового потенціалу; збереження рівня та якості життя населення).

Висновки. У статті автори спробували виконати оцінку стану економіки України і на її основі визначити проблеми (виклики), які стоять перед нею та сформулювати пріоритетні напрями управління в умовах кризи. Однак, необхідно відмітити, що в процесі роботи над статтею ми зрозуміли складність поставленої задачі. Перш за все, важко в межах однієї статті зробити детальний аналіз стану економіки за всіма напрямками, включаючи регіональні та галузеві аспекти. Крім того, є дуже багато різних, часто протилежних точок зору авторитетних науковців та практиків стосовно реальної оцінки стану економіки, також спостерігається багато розбіжностей в різних джерелах по інформації щодо кількісної оцінки одних і тих же економічних показників. Тому ми обмежились аналізом стану економіки за основними макропоказниками та для зовнішньої оцінки економіки країни використовували лише дані найвідоміших та найавторитетніших міжнародних агенцій.

Література

1. Федулова Л.І. Україна в міжнародних рейтингових оцінках: чинник інноваційно-технологічного розвитку / Л.І. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 39–53.
2. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи. – К.: НІСД, 2009. – 52 с.
3. Матеріали засідання круглого столу на тему “Економічна депресія в Україні: симптоми, причини, наслідки” // www.unian.net
4. Матеріали засідання круглого столу “Світова фінансово-економічна криза: українські реалії, 15.10.2010 // www.niisp.gov.ua
5. Всесвітній економічний форум: рейтинг глобальної конкурентоспроможності 2009–2010 // www.gtmarket.ru
6. www.finance.tochka.net
7. www.news.finance.ua
8. www.zaxid.net
9. www.uk.wikipedia.org